

Professor de Politics and Public Affairs. Universitat de Princeton

Carles Boix

Dilemes i horitzó de Catalunya

La causa principal de les paràlisis i dificultats més paleses en què es pot trobar avui Catalunya i que poden tenir expressió en qüestions i fenòmens com la rigidesa en el mercat de treball, la dificultat i la lentitud en el camp de la innovació científica i social o en el declivi o l'estancament demogràfic, són les mateixes en què es veu sumida pràcticament tot Europa des de fa dues o tres dècades. Tanmateix, n'hi ha d'altres menys evidents i a les quals també cal fer referència. L'autor addueix l'existència d'una ideologia hegemònica, d'un determinat discurs dominant que, en bona part, és a l'origen de l'enquistament de les institucions i les pràctiques contemporànies tant a Catalunya com a la resta del món. Es tracta d'una ideologia molt enquistada en concepcions marxitzants més pròpies dels anys cinquanta i seixanta que cal posar en dubte si realment es vol procedir a una autèntica transformació social que ens permeti afrontar amb noves eines els reptes que se'ns plantegen. Carles Boix aborda aquesta reflexió des d'una perspectiva comparada i des d'una objectivitat analítica molt rigorosa. Ens ofereix una mirada de la Catalunya d'avui i els seus desafiaments, des de la seva condició de catedràtic de Ciència Política de la Universitat de Princeton, als Estats Units.

A hores d'ara, Catalunya no viu un dels seus millors moments com a país. En l'àmbit polític, Catalunya ha hagut de viure sota un govern convuls i amb poca capacitat de decisió, resultat d'un escenari parlamentari ple de divisions i incerteses, que reflecteix un electorat en part desconcertat pels seus polítics, però en darrer terme, força fracturat sobre quines han de ser les línies mestres

del país. En l'àmbit econòmic, els darrers anys han estat marcats per un bon ritme de creixement, fins i tot intens en alguns sectors (aquells que exploten el clima i el paisatge d'aquest país), però, al capdavant, l'economia catalana roman poc competitiva, sense gaire alè innovador i mancada d'indústries de productivitat alta.

Tot i que fetes més evidents per la vida agitada del govern català, les dificultats presents de Catalunya no tenen ni una naturalesa ni unes arrels transitòries. L'estancament del país ve de lluny. En realitat, i amb els seus trets idiosincràtics, els problemes i els límits de Catalunya són els problemes que bona part d'Europa occidental ha patit des de fa unes tres dècades: un mercat de treball rígid, amb poca volada; una societat poc innovadora; i un perfil demogràfic estantís o en franc declivi.

Les causes d'aquesta situació de crisi (una crisi de baixa intensitat, potser, però de cicle llarg) són probablement múltiples. Tanmateix, n'hi ha una de principal: les institucions i les pràctiques contemporànies a Catalunya (i a Europa) se sostenen sobre un cert discurs polític dominant o, en termes gramscians (per utilitzar la font que inspira aquest discurs), en l'hegemonia d'una certa ideologia política. Catalunya (i Espanya) s'ha democratitzat i s'ha incorporat a la societat moderna plenament sense deixar de practicar el discurs 'marxistitzant' (per fer servir algun terme que només aproxima l'estat de la qüestió d'una forma imperfecta) que la va capturar als anys cinquanta i seixanta.

Solament un cop haguem qüestionat aquest discurs dominant, serà possible transformar aquelles institucions que juguen en contra de Catalunya i de la seva capacitat d'oferir un espai plenament dinàmic i obert. Aquesta transformació és difícil, però no impossible: Catalunya compta amb les tradicions discursives, l'utilatge i les reserves mentals resultat de la seva evolució en els darrers segles que fan possible recuperar l'estat d'ànim social necessari per posar en dubte i finalment capgirar l'estancament d'aquest moment.

Tot i que transformar el pensament dominant serà difícil, al capdavant el gran problema a resoldre a Catalunya és, en realitat, un problema de capacitat institucional. Anglaterra i fins i tot els Estats Units van haver d'encarar-se amb una certa decadència social i econòmica durant la dècada dels setanta. Suècia ho va fer als anys noranta. I Alemanya ho està intentant, tot i que amb dificultats, ara mateix. Tots aquests països són sobirans. Un cop el discurs

social es va transformar i es van crear les forces polítiques suficients per tirar endavant les reformes necessàries, el canvi va ser possible, merament la conseqüència de sostenir majories electorals estables i coherents durant el període de temps necessari. Catalunya no és un país sobirà i, per la correlació de forces a Espanya, sembla incapaç de poder dur a terme la transformació estructural que li convé. Això planteja problemes estratègics de primer ordre per a qualsevol líder o grup que vulgui activar i promoure un programa de caràcter reformista.

1. Problemes d'Europa, problemes de Catalunya

1.1. Creixement i treball

Des de mitjans de la dècada dels setanta, és a dir, des que va acabar l'impuls econòmic de la reconstrucció (i posada al dia) de la postguerra, Europa es troba encarada davant de dos problemes centrals: primer, una caiguda progressiva de la capacitat de créixer i d'innovar; i, segon, una forta reducció de la natalitat que ha de dur, si la immigració no ho resol, a un ajust demogràfic (i fiscal) de proporcions considerables. Aquests dos fenòmens es troben relacionats entre si.

Considerem primer la capacitat de creixement europeu. La figura 1 mostra la taxa anual de creixement del producte interior brut dels Estats Units i de la mitjana dels països que pertanyen a la unió monetària europea des del 1971. Fins a mitjans dels setanta, Europa va créixer més ràpidament que els Estats Units. Aquesta tendència es va invertir després de la primera crisi del petroli. En els darrers trenta anys Europa ha crescut gairebé un punt percentual per sota dels Estats Units. L'acumulació sostinguda d'aquesta diferència ha conduït a la divergència progressiva de nivells de benestar econòmic. La figura 2 recull l'evolució de la renda per càpita (en dòlars de l'any 2000 i a nivells comparables) d'Alemanya, Espanya, Estats Units, França i Irlanda. En trenta anys la diferència en renda entre Alemanya o França i els Estats Units ha passat d'uns 4.500 dòlars l'any 1971 a uns 10.000 dòlars l'any 2004. Cal no entendre aquesta divergència, però, com quelcom inevitable: Irlanda n'és un bon exemple. Fins al 1993 va tenir una renda per càpita inferior a l'espanyola. Deu anys després la renda irlandesa s'havia doblat i arribava a ser el 90% de la renda americana.

Les mateixes pautes de comportament es reflecteixen en l'evolució de l'atur. Avui en dia la taxa d'atur alemanya pràcticament dobla l'americana. La francesa ho ha fet des de fa més d'una dècada. Amb comptades excepcions (i Espanya n'ha estat una en els darrers anys), Europa ha estat incapaç de crear cap lloc de treball net (és a dir, treballs nous menys treballs destruïts) al sector privat en els darrers trenta anys.

L'alentiment econòmic d'Europa no es pot atribuir solament a canvis econòmics, com ara la política econòmica que es va fer als anys setanta, un procés accelerat de canvi tecnològic que ha primat certs tipus de treball sobre d'altres més tradicionals o, fins i tot, l'emergència de les noves economies asiàtiques. Al cap i a la fi, els Estats Units i la mateixa Irlanda també han patit aquests xocs externs.¹ Com es desprèn de les figures 3 i 4, les dificultats d'Europa i, sobretot, de l'Estat espanyol, es deriven del seu marc laboral i del seu perfil educatiu, és a dir, d'aquells factors interns que van facilitar l'ajustament a les noves condicions econòmiques generals.

La figura 3 mostra una relació positiva entre el nivell d'atur de la dècada dels noranta i el nivell de regulació del mercat laboral: a mesura que augmenten les rigideses del mercat laboral, com ara els costos d'acomiadament i els requisits per acomiadar treballadors, la desocupació és més intensa.²

El predomini d'un marc de relacions laborals rígides ha estat, però, solament una part del problema. Un cop els canvis tecnològics viscuts en els darrers anys van erosionar l'oferta de treballs poc qualificats, abundants en el món industrial de la postguerra, aquells països amb una població poc educada van ser incapaços de fer la transició cap a una economia de serveis de treballs més qualificats, sobretot en aquells casos en què una regulació excessiva desincentivava la creació de treballs en general. La figura 4 mostra amb nitidesa que el nivell de desocupació és més alt en societats amb un perfil educatiu més baix.

1.2. Un model econòmic poc innovador

Tot i que en els darrers anys la taxa d'atur a Espanya ha passat a situar-se per sota dels nivells de França i Alemanya, l'experiència espanyola (i, amb ella, la catalana) va constituir el cas extrem de desajustament a Europa. Els canvis econòmics dels anys setanta i vuitanta van colpejar una economia amb una població poc qualificada (una bona part de la qual havia acabat de participar

en una migració massiva des del sector primari a treballs semiqualficats a les àrees urbanes i a alguns sectors industrials poc competitius).³ I el país no va demostrar tenir cap dels mecanismes apropiats per crear treballs d'alt valor afegit: una estructura salarial prou diferenciada com per generar incentius per arriscar-se i invertir en noves activitats; estabilitat política (que només es va assolir amb l'entrada a la Unió Europea); flexibilitat en el mercat laboral; i sectors industrials prou potents des dels quals es pogués realitzar una transició cap a noves línies de producció.

Com a resultat d'aquestes mancances, les tendències econòmiques que ja havien apuntat durant els anys seixanta van acabar per consolidar-se i imposar-se com a motor econòmic espanyol: els serveis turístics, la construcció (dirigida a servir la població interior i també visitants), i algunes grans empreses generalment integrades en companyies estrangeres (automòbils, químiques, etc.). Els èxits empresarials més importants de l'Estat espanyol han quedat en mans de les institucions financeres i de les grans empreses energètiques i de comunicació que van rebre un fort impuls estratègic des de l'Estat als anys vuitanta i noranta. Aquesta incapacitat general de renovació i d'innovació es troba darrere el baix creixement de la productivitat per hora treballada a Espanya en el darrers deu anys (un 0,68%, és a dir, un terç de la mitjana europea) que recull la Taula 1. Això explicaria perquè la renda per càpita a l'Estat espanyol s'ha mantingut sempre entre el 75 i 80% de la mitjana europea i perquè els salaris mitjans espanyols es troben a la cua dels salaris europeus i han perdut poder adquisitiu real en els darrers dos anys.

Aquesta actuació econòmica més aviat mediocre es va derivar en primer lloc del model institucional existent abans de la transició a la democràcia. Com a moltes altres dictadures corporativistes del sud d'Europa i Llatinoamèrica, fins a la dècada dels setanta l'Estat espanyol va apostar per un mercat laboral amb contractes permanents (i, el seu acompanyant al mercat immobiliari, un sistema de lloguers pràcticament congelats) com a contrapartida d'una inversió (pública i privada) mínima en educació. El pla d'estabilització del 1959 i la liberalització dels anys seixanta va afectar la política monetària, financera i comercial espanyoles, però a penes va tocar el sistema salarial i educatiu. Curiosament, els pactes socials que es van fer durant la transició van reforçar el model laboral franquista i la protecció dels llocs de treball. Tot i que una reforma parcial a la dècada dels vuitanta va flexibilitzar

el mercat laboral, ho va fer probablement d'una manera equivocada. Els seus defectes purament econòmics són prou coneguts: la divisió del mercat laboral entre generacions grans protegides (malgrat les seves baixes qualificacions) i les cohorts més joves (a vegades sobrequalificades i, en canvi, amb perspectives incertes); una reducció dels incentius empresarials a invertir en formació (i un increment, en canvi, a rotar personal) i l'efecte, paral·lel, de desplaçar recursos empresarials cap a sectors econòmics amb una força laboral poc qualificada i, per tant, poc productiva; i uns efectes demogràfics que examino més endavant.

És possible, però, que l'efecte més important i menys discutit públicament hagi estat d'ordre psicològic o, fins i tot, moral. A llarg termini, el marc laboral de l'Europa continental ha generat un canvi de mentalitat extraordinari: assolir un lloc de treball permanent s'ha convertit en l'objectiu generalitzat de la majoria, per sobre d'altres valors com la innovació, la creació i, en ocasions, fins i tot els diners.

Fixem-nos per un moment en què diferencia aquest objectiu (tenir un treball permanent) dels objectius de societats més emprenedores i flexibles. La diferència no es troba en el fet en si mateix d'aconseguir un treball: no hi ha cap societat on es valori l'atur o la manca de treball o on els polítics no es vegin sotmesos a la demanda electoral de generar creixement econòmic i ocupació. La diferència és d'un altre ordre. A bona part del continent europeu el somni individual és firmar un contracte de treball blindat, de per vida. A altres llocs, el treball blindat no existeix. L'únic que hom espera és un mercat que rutlli bé, amb plena ocupació i un flux de treballs suficients perquè hom pugui obtenir una ocupació i progressar professionalment (condicional a la realització d'un esforç adequat).

Les raons que han portat al predomini d'un perfil «funcionarial» en algunes societats són complexes. El mercat laboral europeu es caracteritza per tenir un ventall salarial estret i on, per tant, hi ha poques raons per arriscar massa i canviar de feina (o àdhuc deixar el treball per provar altres coses). A més, un moviment sindical fort (a casa sostingut per la normativa estatal més que no pas pel seu gruix d'afiliació) protegeix uns treballadors que, després dels canvis econòmics als quals feia referència abans, temen que massa flexibilitat els porti a patir reduccions reals en els seus salaris. En aquestes circumstàncies, s'estimen més traslladar els costos de la seva poca competiti-

vitat sobre aquells individus (sovint els seus propis fills) que estan entrant al mercat laboral. En general, però, els fonaments d'aquest encarcament, d'aquesta por al futur són ideacionals: el model europeu es ven i es defensa en nom de la «solidaritat». I, com intentaré examinar a la segona secció d'aquest assaig, sense treure l'entrellat d'aquesta idea de la «solidaritat» no serà possible crear les condicions ideacionals (i electorals) que facin possible cap canvi.

1.3. La davallada demogràfica

Abans d'entrar en la qüestió de quin és el 'desllorigador' de la crisi europea, cal considerar breument el segon problema fonamental amb què s'enfronten Catalunya i Europa: la davallada demogràfica.

La figura 5 mostra l'evolució de la taxa de fertilitat (la mitjana de fills per dona en edat fèril) des del 1960 fins al 1997. Després de sostenir valors superiors a 2,5 fills fins als anys seixanta, la fertilitat va caure substancialment a la dècada dels setanta tant als Estats Units com a Alemanya i França. A Espanya la davallada demogràfica es va produir uns deu anys després. Excepte als Estats Units, on la fertilitat continua per sobre dels 2 fills per dona, la taxa de fertilitat a la resta dels països avançats se situa clarament per sota de la taxa de reposició poblacional. Per tant, sense immigració, tots els Estats europeus estan abocats a patir una caiguda absoluta de la població en les properes dècades.

El canvi demogràfic té una doble explicació.⁴ D'una banda, la reducció de fills està correlacionada amb un canvi de preferències i de valors: la dona s'ha integrat gairebé per complet al mercat de treball i aquesta decisió ha portat a retallar el temps de dedicació a la família; amb el creixent valor de l'educació, els pares han decidit reduir el nombre de fills per concentrar-hi tots els seus esforços i assegurar una major atenció i una major inversió educativa en cadascun d'ells; i, finalment, la pràctica religiosa ha baixat i, amb ella, ha minvat l'interès per tenir un nombre de fills elevat. D'altra banda, però, la reducció de la taxa de fertilitat està relacionada amb l'evolució del mercat de treball. En diverses enquestes fetes a l'OCDE, els enquestats indiquen que el seu nombre ideal de fills es troba al voltant de 2. Per tant, tot i haver-se produït d'una manera dràstica, el canvi de preferències no pot explicar per si sol aquesta diferència entre el nombre ideal de 2 fills i la pràctica real d'1,2 fills. Ha d'haver-hi, per tant, un altre element que estigui actuant com a límit o barrera en el procés de tenir fills a les famílies. Un cop més, aquest factor és el mercat labo-

ral i l'efecte que té en les decisions sobre com distribuir el temps entre treball i família. En aquelles economies en què la creació de treball ha estat mínima, les dones que accedeixen al mercat de treball temen que la decisió de tenir fills les penalitzi laboralment i finalment les «obligui» a deixar el seu treball sense gaires possibilitats de trobar-ne un de semblant un cop hagin criat els fills. Pel contrari, en aquelles societats amb alts nivells de participació, tenir fills no suposa un sacrifici monetari i ocupacional permanent. La figura 6 mostra aquesta relació. Amb l'excepció d'Irlanda, on el canvi cultural i religiós ha estat molt menor que a la resta d'Europa, la fertilitat ha estat més baixa en els països amb menys població ocupada.

2. Un problema d'idees

L'argument més comú per explicar l'estabilitat del conjunt d'institucions i regulacions que hi ha al darrere de l'estancament econòmic i demogràfic actual és electoral. Segons aquesta explicació hi hauria una coalició d'interessos prou ampla i ben travada favorable a mantenir l'*statu quo*: treballadors poc qualificats amb contractes permanents; la majoria dels empleats de les administracions públiques; aquells empresaris de sectors com l'hoteleria i la construcció que en tenen prou amb la desregulació parcial del mercat de treball; i, fins i tot, les grans empreses financeres i energètiques espanyoles, que compten, en darrer terme, amb el suport explícit o implícit de l'Estat. Com que per a aquests sectors un canvi institucional radical imposaria costos immediats, no és estrany que s'hi oposin frontalment. Posposar el canvi, d'altra banda, afecta solament les generacions futures, ja sigui en la qualitat del seu treball o en les decisions de natalitat que han de prendre, i aquestes semblen incapaces d'organitzar-se adequadament per transformar el marc institucional existent.

El rol d'aquests interessos electorals o materials és, sens dubte, central a l'hora d'explicar la resistència al canvi generalitzada al continent europeu. Al meu entendre, però, aquest no pot ser l'últim determinant de la situació europea actual per dues raons. En primer lloc, com que a mitjà termini la inflexibilitat europea sembla ineficient (les dades sobre creixement, renda personal i atur en són una bona prova), els mateixos sectors que surten guanyant a curt termini haurien de preferir un nou marc econòmic més productiu (sota la condició que es poguessin dissenyar sistemes adequats per poder

compensar-los de totes les pèrdues inicials que poguessin patir amb la reforma). En segon lloc, fins i tot aquells que es troben més perjudicats per l'encarcament actual, com ara els joves amb educació considerable i, per tant, amb un clar interès per flexibilitzar el marc econòmic existent, tendeixen a oposar-se amb tota la seva energia a donar suport i dur a terme tota mena de canvi i de processos de «liberalització». Atesos aquests fets, cal concloure que al darrere de l'estancament europeu (que venim arrossegant com a mínim des que es va forjar el concepte d'euroesclerosi ara ja fa vint anys) hi ha quelcom de més «robust»: un discurs ideològic hegemònic, el de la solidaritat, el de la cohesió social, que fa impossible proposar canvis sense ser immediatament acusat de trencar els valors que fonamenten la societat europea i la vida democràtica.

El discurs europeu és paradoxal. Una de les idees més criticades a Europa ha estat la recuperació als Estats Units del concepte hegel·lià de la «fi de la història» per descriure el moment present, fet de la combinació d'institucions democràtiques i economia de mercat. Però, curiosament, si hi ha algú que ha construït la defensa política del seu model institucional com la «fi de la història» han estat els europeus. La Unió Europea i l'Estat del benestar es presenten com les dues solucions finals i indiscutibles a milers d'anys de guerres, fam i desigualtat. Europa viu en la «fi de la història», un estadi alhora kantiana (entre nacions) i socialdemòcrata (dins de cada nació). Tot aquell que s'hi oposa, ho fa perquè no entén el camí cap a la modernitat (aquest seria el cas dels partidaris, pocs, del model asiàtic de creixement) o perquè no ha entès que el model americà (o anglosaxó) és una desviació malaltissa, feta d'individus alienats al bell mig, com sol dir-se, d'una desigualtat galopant.

2.1. Les arrels del discurs

El discurs de la solidaritat (i de la igualtat) té, per dir-ho en termes manlleuats d'un dels seus pares (o avis), Gramsci, un rol hegemònic a la societat catalana. Aquesta hegemonia només es va produir, però, amb l'extensió del 600 a casa nostra. És ben cert que Catalunya va exhibir un potencial revolucionari formidable fins ben entrat el segle xx, des de les bullangues barcelonines i les carlinades a la muntanya passant pel terrorisme anarquista de finals del xix i les vagues d'entreguerres fins, naturalment, la guerra civil. Però bona part d'aquella agitació social i política catalana va mantenir sempre un caràcter indi-

vidualista, empès, amb diferents tonalitats, per miniempresaris tèxtils, excursionistes cívics, artesans convertits en bons operadors fabrils i sindicalistes àcrates. I el discurs socialista va romandre confinat a sectors molt específics del país.

Amb la postguerra el discurs dominant va canviar, amb la recepció de la intel·lectualitat francesa, primer de la mà d'un catolicisme social fruit de l'*aggiornamento* i després directament. El discurs va cristal·litzar amb rapidesa –un fenomen comú en aquells països en què una minoria il·lustrada es mobilitza de manera radical contra un règim autoritari. Els països amb tradicions democràtiques contínues (com Anglaterra) desconeixen l'intel·lectual rousseauià o sartrià prototípic del període prerevolucionari francès, de l'estat d'excepció petainista o de les economies agràries tercermundistes.

El discurs hegemònic que va quallar als anys seixanta va girar al voltant d'una interpretació molt precisa de les relacions econòmiques i polítiques existents segons la qual l'ordre actual és el resultat d'una història llarga i lamentable d'expropiacions, per la raó de les armes, del treball de la majoria per part d'una minoria. La riquesa i la desigualtat haurien estat, a casa o en l'arena internacional, el fruit d'una guerra constant, el punt final d'un procés viciat de soca-rel. D'acord amb aquesta interpretació, caldria establir mecanismes per limitar tots els drets «individuals», escapar l'acumulació de béns i, en definitiva, compensar tots els perdedors d'un combat polític fins ara desigual. La democràcia seria l'ocasió perquè la majoria redrecés, a través de l'Estat, les injustícies que va haver de sofrir a mans d'una minoria autoritària.

És cert que aquesta interpretació de les arrels de les desigualtats existents i de la justificació de les funcions que ha de fer l'Estat va patir una sotragada notable amb la caiguda del mur de Berlín. Tanmateix, el parèntesi que es va obrir el 1989 es va tancar novament amb la guerra de l'Iraq. En ressuscitar els Estats Units com un enemic comú, la guerra de l'Iraq va donar nova vida a un pensament que havia perdut el rumb deu anys abans: era un altre cop possible saber que la fi de la història existia, amb uns agents concrets i un programa específic, i que calia sostenir el combat fins a arribar-hi (ni que fos en la forma diguem-ne desnatada del sistema regulador que impera al continent europeu).

Naturalment, la reconstrucció d'aquest discurs crític envers l'economia

de mercat i les institucions obertes que caracteritzen una societat innovadora no podia seguir les mateixes pautes de fa quaranta o cinquanta anys. Les arrels del discurs de la solidaritat i la cohesió social, però, són similars i es despleguen en dues direccions.

En primer lloc, el pensament polític dominant encara dibuixa la nostra condició com la d'agents que actuen en un entorn social i econòmic que vicia les condicions de partida i les possibilitats de progrés de cada individu. Les diferències socials i econòmiques s'atribueixen a l'entorn familiar (genètic i social) en què ha nascut cada individu i, en definitiva, a l'atzar d'haver nascut al si d'una família determinada. Aquesta crítica la sentim sovint de veus moderades: per exemple, d'aquells amb l'únic propòsit de fer servir aquest argument per mantenir o incrementar l'impost sobre successions. Tanmateix, aquest argument pot arribar a desplegar-se (per altra banda, amb una lògica incontestable) de forma radical fins a qüestionar tota mena de diferència entre individus. Al cap i a la fi, la mateixa riquesa dels pares (que traspassen a uns fills afortunats sense que aquests hagin fet cap mèrit per rebre l'herència) també pot interpretar-se fruit de la sort: de la sort que resulta d'haver rebut la genètica, l'atenció i el patrimoni de la família en què van néixer. Naturalment, si tot és atzarós, fins i tot la disposició personal a esforçar-se més o menys, aleshores tota diferència és injusta. La sort no pot ser una pauta adequada per determinar què ens correspon a cadascú –excepte quan la sort no està esbiaixada *a priori* (això només es compleix a les loteries de Nadal i similars) i no pot crear desigualtats permanents (quelcom que ni les loteries asseguruen excepte si, seguint una estratègia d'empremta pol-potiana, cada any socialitzem la riquesa i la distribuïm novament entre tothom).⁵

En segon lloc, es tendeix a responsabilitzar l'entorn social i econòmic de totes les tensions, conflictes i corrupcions de cada individu. D'acord amb una teoria antropològica entre «naïf» i buida, que probablement es deriva d'una interpretació superficial (però, en darrer terme, equivocada) de Rousseau, l'individu és simplement una persona «espatllada» per estructures externes, alienada per la manca de llibertat que resulta d'un sistema, l'economia de mercat, que comodifica les persones, i d'unes relacions de poder que obliguen cadascú a no ser realment allò que realment podria ser. La solució és, aleshores, imposar mecanismes d'anivellament social complets de manera que, un cop s'hagin remogut tota mena d'estructures injustes, sigui possible alliberar-

nos a cadascun de nosaltres de les càrregues, imperfeccions i màcules que ens empresonen i, finalment, crear una societat nova i perfecta.

Aquestes dues idees, la de l'individu determinat per la societat i la de l'individu corromput per la societat, no són completament consistents entre si: les seves arrels teòriques o intel·lectuals són diferents. Però s'articulen en el discurs actual amb una gran efectivitat i amb una consistència aparentment considerable. I el seu predomini té unes conseqüències polítiques molt concretes. L'Estat ha d'intervenir taxativament per eliminar tota mena de distorsions i diferències. La introducció i l'extensió d'un sistema de drets socials es presenten com l'única manera legítima d'organitzar la nostra vida en comú. Oposar-se a aquests últims es fa molt difícil perquè, almenys a Europa, si fa no fa tothom accepta bona part o tota aquesta teoria de la persona.

2.2. *Una posició alternativa*

És impossible en el context breu d'aquest article discutir i qüestionar tot l'entrellat conceptual que fonamenta una defensa intervencionista del paper de l'Estat. Per aquesta raó, em centraré solament sobre el concepte de la desigualtat com a resultat d'una injustícia política –l'exercici d'una violència continuada dels més rics sobre els més pobres.⁶

Històricament i sociològicament, aquest discurs ha tingut i té un ressò immediat (i justificat) en aquelles societats fetes de latifundistes i jornalers. El món agrari i desigual és un món que va ser generat pel conflicte i per la distribució esbiaixada de la terra. El gran propietari ho va ser perquè oferia protecció als camperols que protegia (i això ho podia fer perquè, per alguna raó, controlava les armes existents) o perquè, simplement, es va apropiat de més terres en un acte de força il·legítim. En una societat feta desigual per la guerra només pot haver-hi ressentiment. I, contra l'explotació i l'odi, sembla just fer una política de redreçament que inclogui la redistribució de la terra i l'establiment d'una societat solidària i igual.

No totes les societats, però, són el resultat d'un conflicte acarnissat i de suma zero pel control de recursos materials limitats i fixos. Afortunadament, hem tingut instàncies de països que han crescut, és a dir, de llocs i moments creatius en què els agents econòmics o, més precisament, alguns individus emprenedors (els que anomenem empresaris) han fet un esforç individual, han acceptat riscos i han creat nous productes i serveis que abans no existien.

La revolució industrial anglesa n'és un exemple. Amb les seves limitacions, Catalunya com a fàbrica d'Espanya al segle XIX n'és un altre.

Davant d'aquestes instàncies de transformació (que generen riquesa i, en definitiva, autèntic progrés), la interpretació de la societat com a lloc de pur conflicte i de la propietat com a injustícia és totalment inversemblant. Com pot ser injusta la possessió per part del seu creador d'un producte que no existia abans de ser inventat i que té la seva raó de ser en l'originalitat i en el treball del seu productor?

Considerem aquest fet a la llum d'un exemple concret. És impossible sostenir que el sou (molt superior a la mitjana catalana) que Eto'o rep del Barça i que es deriva de totes les entrades lliurement pagades pels espectadors i de totes les quotes cotitzades pels socis del club sigui el resultat d'una situació d'explotació. I ni tan sols pot ser considerat injust perquè és senzillament el resultat de l'acumulació de decisions preses, sense fer cap mena d'escarafalls i de fet amb una gran satisfacció, per cadascun dels consumidors de futbol que hi ha a casa nostra. Per la mateixa raó, pot algú considerar injust que l'inventor de l'aspirina, d'un medicament contra la sida o d'un programa informàtic s'apropriï dels beneficis que li reporta l'explotació (producció i venda) del seu invent?

Aquests exemples suggereixen una concepció alternativa d'entendre la propietat. Qui crea una cosa, n'esdevé propietari i, per tant, pot disposar d'aquesta propietat, per a consum propi o per al gaudi dels altres. De fet, aquest dret complet sobre el producte creat és reconegut de manera explícita per part d'aquelles altres persones que el compren i consumeixen lliurement.

Atès l'origen de la propietat (quan no és el producte d'un robatori), el que sembla sorprenent, discutible i en principi injust és imposar un impost sobre la penicil·lina que comprem a la farmàcia per recuperar, per la força, els diners que hem traspassat al productor lliurement o de bon grat. Per dir-ho d'una manera més general, si el productor té un dret complet sobre el producte i aquest dret li ha estat reconegut lliurement i explícitament (quan l'altre individu ha portat a terme un intercanvi amb ell), aleshores hi ha un límit gairebé absolut sobre la capacitat d'apropiar-se dels fruits d'aquest producte per mecanismes coactius. És a dir, la decisió de penalitzar fiscalment el productor (mitjançant mecanismes coactius i no d'intercanvi pactat lliurement) i de transferir la seva renda (derivada d'aquest producte) als consumidors

(que han pagat un preu) és injust. D'entrada, tot impost trenca el dret de propietat reconegut per totes les parts.

Vol dir això que els límits a la coacció, és a dir, a la nostra capacitat de reduir el grau de disponibilitat del productor, són absoluts? No necessàriament. Tot i que el dret a fruit d'allò que un crea és gairebé absolut, sembla possible acceptar dos tipus de límits als drets del productor.

En primer lloc, és possible que calguin impostos (és a dir, expropiacions de la renda creada pel productor) si necessitem recursos materials per sostenir les condicions que fan possible la generació de nous productes. Per exemple, no sembla possible inventar res si no hi ha una mínima situació de pau que permeti produir noves coses. Per aquesta raó, el productor, que manté un deute amb l'agent que manté la situació de pau, haurà d'acceptar una certa pressió fiscal per finançar aquesta pau.

En segon lloc, sembla justificat imposar límits (i extreure diners via impostos) quan, d'acord amb aquesta teoria de la propietat, ens trobem davant d'una situació injusta. Una situació injusta és aquella en què un individu, tot i volent-ho, no pot treballar, crear riquesa i generar serveis per als altres. Les causes d'aquestes situacions injustes són múltiples: per exemple, l'amenaça de ser expropiat per l'Estat o per altres persones retalla la nostra capacitat d'invertir i innovar. Més radicalment, hi ha condicions que necessiten que la societat, sovint a través de l'Estat, intervingui per acabar amb aquelles circumstàncies en què l'individu no pot fer l'esforç necessari per crear i generar valor. D'aquestes en destacaria tres: l'existència de condicions macroeconòmiques que generen atur involuntari; condicions físiques (per exemple, malalties) que fan impossible treballar; i l'absència d'eines adequades per treballar i crear i la incapacitat individual d'obtenir-les. Sovint, la manca d'aquestes eines (una educació apropiada) es deriva o bé de condicions familiars turbulentes que l'individu no pot controlar i de les quals no és responsable o d'injustícies socials que vénen del passat.⁷ En aquests casos és raonable demanar a la comunitat política que creï mecanismes, per exemple, un sistema d'assegurança contra riscos involuntaris o la inversió en capital humà, per alliberar energies i trencar les barreres que impedeixen a cadascú progressar i innovar si ho desitja.

3. El problema de la reforma

En definitiva, en una societat moderna, moderna precisament perquè hi ha hagut emprenedors que ens han tret de la condició de guerra civil larvada que afecta les societats amb recursos limitats (la terra), la concepció de la propietat com a fet generador d'injustícies i de l'Estat com a mecanisme per eliminar aquestes darreres està equivocat. Ben al contrari, hem d'acceptar que innovació, riquesa i propietat van plegades.

És important subratllar que tot i que aquesta darrera concepció ha estat qüestionada durant les últimes dècades, la societat catalana contemporània té les seves arrels en aquest concepte de societat emprenedora. Aquest país va créixer des de l'esforç individual. Mirant enrere és fàcil que l'autèntica creació de riquesa s'ha fonamentat sempre sobre la iniciativa individual, l'acceptació de riscos personals i el manteniment d'un sistema econòmic flexible. (Aquesta capacitat creativa no ha de quedar restringida a l'àmbit privat. En el món públic tenim exemples de projectes que han creat valor i aquests projectes han exigut anar més enllà de la gestió quotidiana per estructurar espais abans no existents.)

Per tant, superar l'estancament d'avui en dia suposa, per damunt de tot, canviar les tradicions discursives en què bona part del país es troba instal·lat. Tanmateix, això no és suficient. El canvi de mentalitat ha de venir acompanyat de canvis concrets que facin possible obrir sectors productius de volada. Aquí n'ofereixo tres:

1/ En primer lloc, un canvi de la regulació del mercat laboral, que possibiliti una economia més dinàmica. Contra el que a vegades diem, un mercat més flexible no redueix la generació de treball sinó que, com mostra la Figura 3, l'augmenta.

2/ L'aposta per factors que millorin les capacitats emprenedores del país. Aquí entra la demanda, ara molt generalitzada a la societat catalana, d'infraestructures. Però, sobretot, implica la necessitat de fer un esforç educatiu més gran –no tant en la despesa com en gestionar l'educació d'acord amb principis generals de llibertat educativa i d'excel·lència.

(Fixem-nos que la combinació d'aquests dos primer punts ens duen a un model d'economia i d'Estat completament oposat al que hem heretat del règim franquista. En aquell règim es va emfatitzar les barreres –les regulacions laborals i d'habitatge– i es va minimitzar la inversió educativa i la mobi-

litat. El nostre país ha fet algunes passes, sobretot en educació, per capgirar aquell model, però encara han estat insuficients. Un model d'economia oberta és tot el contrari: accepta i premia la innovació i força la creació d'instruments que la facin possible. Un model d'economia oberta és un sistema en què la gent no té por.)

3/ Tot i ser necessària, la mera provisió d'infraestructures és, en darrer terme, insuficient. Millorar la mobilitat i les comunicacions del país pot simplement accelerar l'explotació intensiva del sòl que es fa a Catalunya, en comptes de generar noves indústries, i pot acabar convertint el país en una gran conurbació, en un continu de cases i carreteres del Pirineu a l'Ebre. Per evitar-ho, una possible solució és alentir, amb una certa dosi de regulació, el ritme de construcció. Dit ràpidament, al país li fa falta un pla urbanístic sençer que ens indiqui quina Catalunya volem d'aquí a vint anys. Aquesta regulació, si està sostinguda per un ampli consens polític, pot forçar els nostres inversors a trobar indústries i activitats que afegeixen més valor que la simple construcció d'apartaments.

En darrer terme, Catalunya no és un Estat sobirà. Canviar d'idees a dins no garanteix l'èxit a fora. Per fer les reformes laborals, educatives i regulatòries necessàries per transformar el model actual, cal el recolzament a nivell estatal. Això no és impossible. Però és extremadament difícil. Catalunya porta segles negociant solucions per encaixar a Espanya, en un estira-i-arronsa difícil. Voler, a més, influir en l'àmbit general està ple d'esculls –sobretot després de les tensions viscudes amb la darrera negociació estatutària. I tanmateix, a banda de les negociacions que s'acosten per omplir de continguts el nou Estatut, pactar la política econòmica de l'Estat haurà de ser una part cabdal de l'estratègia de les forces catalanistes.

Taula 1. Creixement anual mitjà de la productivitat del treball (*)

	1980-94	1995-2002
Alemanya	1,87%	2,24%
Espanya	2,18%	0,68%
Estats Units	1,06%	2,24%
França	2,29%	2,06%
Irlanda	3,82%	7,04%

(*) Productivitat: PIB per hora treballada, en taxes de variació mitjana anual. Font: Gual et al. 2006.

Taula 2. Creixement anual mitjà del total d'hores treballades.

	1980-94	1995-2002
Alemanya	0,21%	-0,33%
Espanya	-0,04%	2,54%
Estats Units	1,13%	1,31%
França	-0,53%	0,12%
Irlanda	-0,37%	3,48%

Font: Gual et al. 2006.

NOTES

1. Sobre aquests factors, vegeu Olivier Blanchard and Justin Wolfers, «The Role of Shocks and Institutions in the Rise of European Unemployment: the Aggregate Evidence,» *Economic Journal* 110 (March 2000) pàgines 1-33, i Olivier Blanchard, «The Economic Future of Europe,» *Journal of Economic Perspectives* 18 (Fall 2004), pàgines 3-26.

2. La taxa d'atur de Portugal és baixa amb relació al seu nivell de regulació perquè aquest no s'aplica a petites empreses familiars.

3. Sobre els canvis estructurals de l'economia espanyola vegeu, entre d'altres, Ramon Marimon, ed., *La economía española: una visión diferente* (Barcelona: A. Bosch, 1996).

4. Aquí segueixo sobretot Adserà (2004, 2005).

5. Aquesta concepció de la naturalesa humana ve acompanyada d'una concepció plana de la capacitat d'acció de tota

persona. Potser reforçat per les teories psicoanalítiques o psicològiques del segle xx, el concepte de persona que ara es manega és la d'un agent sobredeterminat socialment: totes les nostres decisions són el resultat de condicionants socials (des de repressions infantils a idees generades pels nuclis socials en què vivim) o del mer atzar i, per tant, no són mai pròpiament resultat de la nostra lliure elecció.

6. Deixo de banda especialment els problemes, prou debatuts a la literatura econòmica, sobre les ineficiències que genera una política econòmica excessivament intervencionista i reguladora.

7. Mai no he negat en aquest article que aquestes injustícies no hagin existit –de fet m'he referit diverses vegades a l'existència de societats construïdes sobre la violència i la desigualtat. L'únic que qüestiono és la seva validesa per construir una teoria normativa sobre la relació entre Estat i individu en una societat moderna.

Fe d'errades

Figures que fan referència a l'article «Dilemes i horitzó de Catalunya», de Carles Boix. Pàgs. 21-37.

Figura 1. Taxes de creixement als Estats Units i Europa, 1971-2004

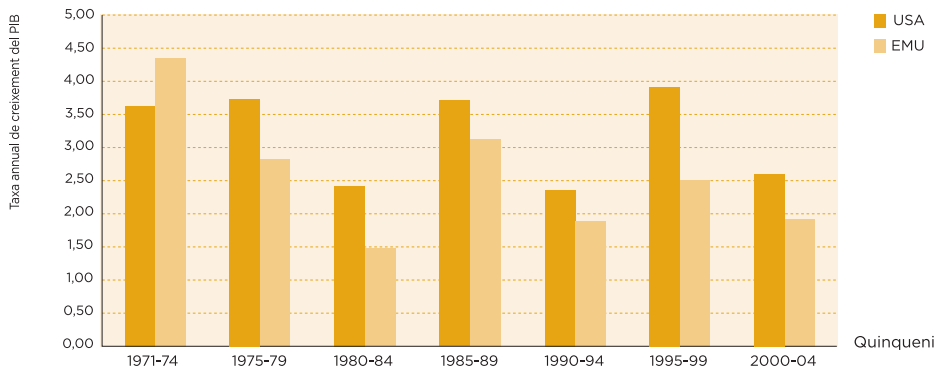

Figura 2. Evolució de la renda per càpita, 1970-2004

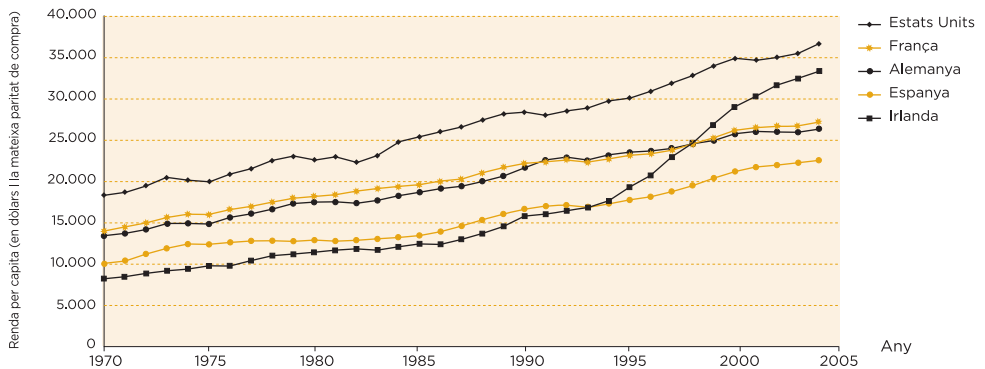

Figura 3. Atur i mercat laboral

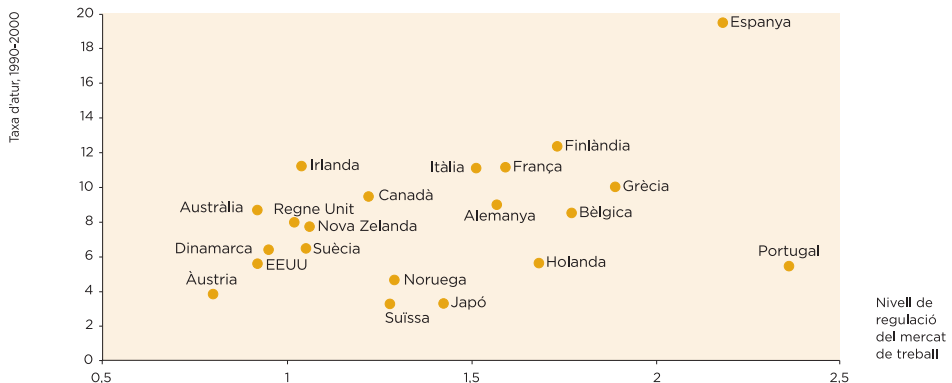

Figura 4. Atur i nivell educatiu de la població

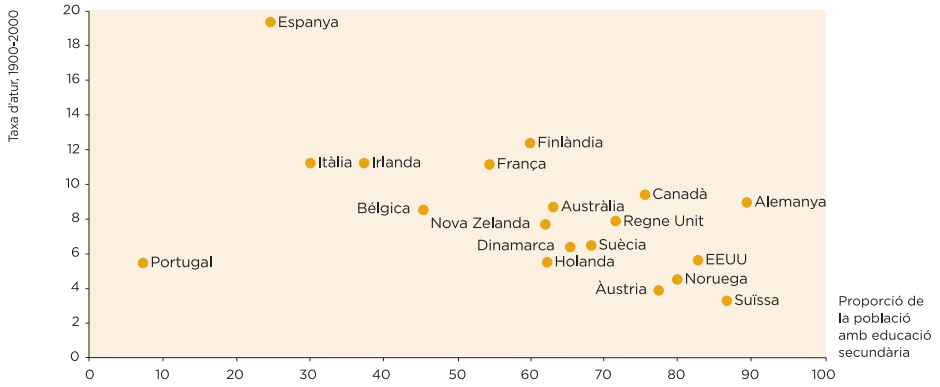

Figura 5. Taxa de fertilitat a diversos països de l'OCDE, 1965-97

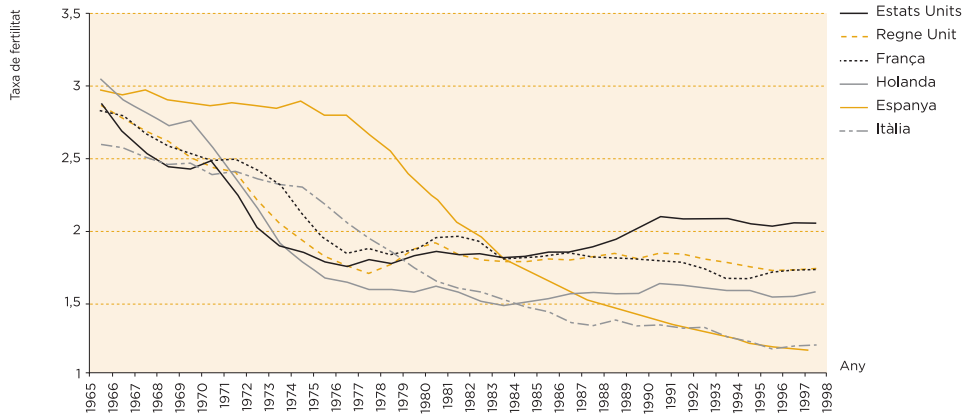

Figura 6. Ocupació i fertilitat als països de l'OCDE

